

A kljub tem iz dramske zasnove razumljivim in skoroda nujnim nedognostim je Mercadet svojevrstno odrsko delo, polno žive ognjevitosti in razgibanosti, ki je po svoji vsebini našemu času in gotovo tudi drugim dostopno, ker prikazuje obraze neke vrste ljudi, ki žive in snujejo v takem vzdušju.

Anton Ocirk. — (Konec prihodnjič.)

KNJIŽEVNA POROČILA

Émile Haumant: *La formation de la Yougoslavie.* (XVe—XXe siècles). Izdal Institut d'études slaves de l'Université de Paris 1930.

Uvaževani francoski matematik Henri Poincaré (umrl leta 1912.) je nekoč izjavil: „Tout ce qui n'est pas pensée est le pur néant.“ Tega izreka, ki bi bil o njem možen razgovor brez konca, se človek nehote spomni, ko zagleda pred sabo dobrih 750 strani debelo francosko knjigo o postanku našega narodnega in državnega organizma. Ali ni taka knjiga podobna žarki „Novi“ na zvezdnatem nebu? Nje svit naznanja zemljanom eksistenco bogve katerih globin vsemirja, ki bi se nam o njih sicer nič ne sanjalo. Kakšno vrednost le imajo kvadranti vesoljstva, kamor nam pogled ne sega? Ali se sme sploh reči, da jim gre kaka bistvena eksistenca? Enako na zemlji sami. Resnični tečaji zemeljske oble so tam, kjer žari civilizacija najmočnejše. Tam so za naš svet poslednji viri duševnih in gmotnih sil, tam režejo ostalemu človeštvu kruh — tudi tistim, ki o tem na glas dvomijo. Taka tečaja sta evropski okcident in Severna Amerika. V kolikor se ostale veličine sveta zrcalijo v mišljenju teh tečajev, v toliko se lahko ponašajo, da so postale deležne resničnega bivanja. Kar pa še ni prodrlo do miselnega objema okcidenta, to životari samo telesno, to vrši na zemeljski površini pač le neko fizikalno vlogo, ki pomeni toliko bivanja, kolikor ga more izraziti beseda „néant“. Kolonialni narodi bodo sicer dokazovali, da še ni najbridkejša usoda, če koga kulturni svet ne pozna, toda pustimo to. Če hočemo ostati na naši lastni zemljini, bomo morali priznati, da ni med narodi niti enega več, ki bi mogel misliti na izolirano, zgolj fizično življenje. Naša mala Evropa je na vse strani tako gosto preprežena z neštetimi interesi vseh vrst, da je vsak drobec sto in tisočkrat ujet in uklenjen. Če je to naša naravna usoda, ki bi se je bilo nesmiselno otepati, tedaj je pač tudi sto in tisočkrat važno, da skušamo priti iz življenja golih kupčijskih in političnih interesov v življenje misli. To se pravi, če ve zapad za gozdove v naši državi, če ve, da raste po našem nižavju debelo žito in da krije naša zemlja v sebi neznanske rudne zaklade, naj zraven še pozna tudi nas, ki smo ljudje, naj nas uvrsti v svoj miselni stroj kot uporabne ude človeške družbe. Nikakor seveda ne bi bilo pravično trditi, da nas zapad še ni odkril. Ali vsak narod sme imeti o sebi mnenje, da so njegove razmere tako raznolike, tako bogate in zato tudi zamotane, da je eno samo hipno odkritje gotovo vse premalo. Treba je trajnega, doslednega zanimanja, ki nikoli ne izpreže, — šele to priča, da se je prava „misel“ sklonila do nas, da smo se izmotali iz nič in začeli živeti v tvorni zavesti sveta.

Najnovejša knjiga Emila Haumanta, profesorja na pariški Sorbonni, častno dokazuje, da se smemo, kar se francoske kulturne sfere tiče, ponašati s takim budnim zanimanjem. Knjiga je nov pomemben člen v verigi pojavov, kakršne smemo nujno pričakovati, čim smo začeli za okcident obstajati. Dobili smo

novo, in sicer prav tehtno ter laskavo izkaznico za vstop v dvorano bivanja. Če pravim laskavo, mislim s tem namigniti na simpatijo do nas in naših problemov, ki veje iz vsakega poglavja Haumantovega dela. Avtorju gre priznanje, da je z veliko ljubeznijo do naše stvari proučil obsežno literaturo, ki se tiče jugoslovanske preteklosti. To ni kar si bodi. Kako lahko se je mogoče dati vplivati eni ali drugi izmed protivnih teorij, ki so videti včasih prav bleščeče in so za tujca kaj zapeljive. Kdor se preriva skozi kaotično goščavo dogodkov na jugovzhodu Evrope, je v nevarnosti, da se mu prej ali slej ne zdi več vredno iskati še nadaljnje orientacije — saj ga stane manj truda, če se kar oklene nazorov, ki jih imajo drugi zanj že pripravljene.

Kočljiva zadeva v jugoslovanski zgodovini je zlasti Makedonija. Haumant nas jasno in pregledno seznaja s problemom. Brez dolgovčnosti, ki bi bralca morda plašila, nam pove o stvari vse, kar sodi v njen okvir. To nam spremlja s komentarjem in kritiko, da pridemo sami lahko do sodbe in najdemo pot iz meteža polemik. Haumant vidi z bistrim očesom, kaj tiči za tako zvanim makedonskim vprašanjem, in opozarja na to tudi bralce. Če pomislimo, da bo teh več v tujini nego pri nas, vemo obenem, da zasluga uglednega avtorja za naš glas med svetom ni malenkostna.

Za mislečega čitatelja, ki sledi Haumantu skozi vse zmešnjave makedonske afere, bo gotovo na dlani, da je tudi ves ostali svet poln podobnih nevšečnih zadev. Le zakaj je na zemlji toliko teh problemov? To so zadeve, zaradi katerih človek po pravici lahko reče, da je zgodovina ne samo odveč, marveč naravnost kvarna. Narodi projicirajo, kar je nekdanj bilo in česar davno ni več, v sedanje dni in hočejo po sili nekaj zgraditi iz materiala, ki si ga hodijo izposojati iz mavzolejev. Cui bono? Ali ne bi bilo bolje, da bi evropski narodi malo manj vedeli o svoji preteklosti, zato pa bili sposobni, da malo stvarneje gledajo na tisto, kar je danes? Historizem je prava nesreča za našo malo Evropo. Rešite jo historizma, rešili ji boste vso bodočnost. Če človeka, ko čita Haumantovo delo, obletavajo te in take misli, bi ga bilo kar volja, da seže v roke staroveškemu modrijanu ter mu potrdi, kar je izrekel: *commovent homines non res, sed de rebus opiniones*.

Naj vrinem opombo, da je baš to odlika Haumantovega sloga, da nam prizanaša z dolgočasnimi frazami znanstvenega izražanja, ki ženejo včasih tudi strokovno podkovanega bralca v obup in ga napotijo, da odrine knjigo od sebe. Z zanimanjem, ki prihaja kar samo, listaš in bereš; in bolj ko pri štivu vztrajaš, bolj se ti odpira bogat svet naše preteklosti. Začuden ugotavlja čitatelj sam pri sebi, da ni pričakoval toliko pestrosti, toliko globine, toliko obilnosti v stvari, ki se zdi od daleč kar nehote nekam — *sit venia verbo* — enolična, nedramatična, brezbarvna. Grška in rimska zgodovina, to je nekaj! Saj že naslov nekaj pove! Toda zgodovina Jugoslovancev — kaj naj bi ta nudila? V njej se glasi dolga pesem sužnosti, samostojnega življenja pa je tako malo! Šele z 19. stoletjem se prične za večino ljudi — misliti je pač vedno na tujino — prava jugoslovanska zgodovina. Pa glej, Haumant svet razodeva (notabene brez uporabe fanfar), koliko hrani naša nekdanjost. Marsikomu bo knjiga odpirala zakladnico preteklosti, o kateri ne samo da ni nič vedel, temveč je bil celo zatrdno uverjen, da je sploh biti ne more.

Navesti bi kazalo n. pr. II. poglavje. To je zgled jasne dikcije. V strnjenih odstavkih nam razgrinja avtor pregledno sliko balkanskega etnografskega

kaosa. Ko si članek prečital, nimaš občutka, da si moral prebiti kak duševni napor. Slika se ti je tvorila kar sama in taka, kakršno vidiš pred sabo, ti nekaj predstavlja. Sodil boš, da si čital neko stvar, nisi čital besed.

Da se vrnemo k jugoslovanskim problemom: druga kočljivost je tako zvano dalmatinsko vprašanje (za nas nobeno vprašanje), ki ga umetna propaganda bližnje tujine neznansko napihuje. Kako dragoceno je, da se je našel tako rekoč v središču sveta mož znanstvenega ugleda, ki odkritosrčno ugotavlja slovansko bistvo našega Primorja sedaj in v minulosti.

Potentakem, bi kdo rekel, je Haumantovo delo tendenčno; vsaj inozemci, ki jim nihče ne more narekovati jugoslovanskega domoljubja, bodo knjigo čitali kot tako in ne kot objektivno. Menim, da tako hudo ne more biti. Avtor namreč ob vsaki priliki prostodušno dokazuje, da mu ne manjka neodvisne sodbe. Vsakdo izmed nas ve, da je v jugoslovanski prošlosti dokaj trenutkov in okolnosti, ki bi o njih domoljub želel, da bi jih sploh ne bilo ali pa da bi bili svetlejši. Lahko bi bil Haumant ta dejstva omilil, lahko bi jih bil poljubno ogrnil s plaščem molčečnosti. Tega ni storil. Kar je v prošlosti temnega, to je temno videl in tako tudi prikazal. Tuji čitatelji, smemo domnevati, bodo še posebno pripravi, da opazijo avtorjevo objektivnost, ko vidijo, kako slika mračne momente z enako ravnodušnostjo kakor velike in častne.

Razume se, da v tako obsežnem delu ni mogoče popolnoma preprečiti pomot. Kar jih je, so malenkostne. Marsikateri se pozna, da gre na rovaš tiskarskemu stroju. Ta je tudi kriv, da so mestoma besede skažene s tem, da jim je izpadla kaka črka. Smisel radi tega ne trpi, poučna pa je stvar za nas v toliko, ker smo vajeni zreti tehniko zapada vedno na nedosežni stopnji popolnosti. Primeri: str. 11. Du(r)mitor, Korona mesto Korana; str. 332. Seldnicki m. Sedlnicki; str. 368. se je 3. julij 1866., ko se je vršila bitka pri Sadovi, pretvoril v 9. julij; dalje str. 29., 220., 357., 512., 525., 537., 538., 601., 632.

Morebitna druga izdaja bi morala popraviti naslednje netočnosti bolj stvarnega značaja:

Bitka au pied de la Kapela (str. 39.) se je vršila ne 1091., temveč šest let kasneje. Tudi je bil Koloman ne toliko sin ogrskega kralja Ladislava, nego njegov nečak. — Pogodba z zastopniki 12-ih hrvatskih plemen je nastala ne leta 1098., ampak leta 1102. (str. 39.). — Pod karto na str. 49. je opomba, da treba označbo „Kosovo polje“ pomakniti bolj na zapad. Če to storimo, pride Kosovo v bližino Prizrena, kar bi le na zemljevidu, risanem v zelo majhnem merilu, ne motilo. — Letnica 1357 na str. 74. menda ne drži. Isto velja za letnico 1402 (bitka pri Nikopolju) kakor tudi za letnico angorske bitke (str. 78.). — Sinan paša nastopa (str. 87.) kot Srb, malo kasneje (str. 89., spodaj) kot Albanec. — Nenadovići so prišli iz Bosne, ne pa iz Hercegovine (str. 95.). — Cesarski generali so leta 1689. prodrli ne samo do Prištine (str. 153.), temveč do Velesa in še malo bolj proti jugu. — Poglavlje XXX., kjer čujemo o narodni probuji Slovanov, bi preneslo, da pride v njem romantika malo bolj do veljave. — Na str. 423. so z ozirom na Vidin strani neba očitno zamenjane. — Na str. 464. bi bilo dobro omeniti, da je Črna gora Ulcinj čez par let vendar dobila, in sicer v zameno za Gusinje. — Kraj v ljubljanski okolici, ki je bil leta 1869. prizorišče velikega tabora, se imenuje ne Vižmar, ampak Vižmarje (str. 509.).

— Druge netočnosti bi se dale zaslediti na str. 264., 354., 357., 362., 377., 379. (Svetožar Marković je umrl v Trstu, ko je potoval v Dalmacijo), 735. (Vis je ostal naši državi.)

Strokovnjak bo take neravnote kar sam popravil, za vse druge, ki se bodo s knjigo bavili, pa bodo navedbe tudi v tej obliki docela porabne (n. pr. na str. 362.: *patent de janvier 1861*).

Poglavje XXVI. bo vsak, ki so mu dejstva jugoslovanske prošlosti nekoliko znana, čital s hvaležnim zanimanjem. Z ozirom na tuje bralce, ki jim bo bolj ali manj vse novo, bi pa kazalo pripovedovati bolj sovisno, to je z večjim poudarkom vzročnosti in kronologije. Bojim se, da bo izmed inozemskih prijateljev, ki to poglavje berejo, na koncu malokdo vedel, kako se je stvar prav za prav vršila.

Ker sem s temi vrsticami do skrajnosti izrabil prostor, ki mi ga more uredništvo dovoliti, naj samo še namignem na dve ali tri splošne misli, ki so se mi med čitanjem vzbujale v duši. Prva misel se tiče vpliva geografskih činitelev na zgodovinski razvoj, druga velja zgodovini Srbije v 19. stoletju, tretja pa se mi poraja iz prejšnjih ter se suče okoli pomena osebnosti v življenju in razvoju narodov.

Morda bo kdaj prilika, da o tem kaj povem.

Albin Zalaznik.

Knjiga o kritiki. Pomen literarne kritike v celotnem kulturnem udejstvovanju današnjega človeka je težko osporljiv, glede njenega prvega in zadnjega smotra ter njenega mesta med drugimi krogi razglabljanja in ustvarjanja si pojmovanja nasprotujejo tako ali še bolj kot pri vsakem drugem duhovnem območju. V čem je bistvo kritike? V kakšnih oblikah se naj udejevuje? Katera so njena osnovna opravila?

Nedvomno spada med najjasnejše, najizčrpnejše in najbolj do jedra segajoče odgovore na ta vprašanja najnovejša knjiga francoskega kritika Alberta Thibaudeta. Delo obsega šest poglavij, ki so nastala leta 1922. kot predavanja in ki so bila že objavljena, a raztresena po raznih francoskih in švicarskih revijah. Sedaj je avtor te članke zbral, jim napisal predgovor in izdal v knjigi z naslovom *„Physiologie de la Critique“*. Morda je ta knjiga sploh prvi večji poskus te vrste, ki ni zapadel dogmatizmu, tako zelo je avtor predan stvari sami, tako zna iz njene dane narave razbrati njeno podobo. Usposablja ga po eni strani tankočutnost in pronikljivost, po drugi strani obsežno znanje, ki pa ni nikdar vsiljivo. V esejistično strnjeno in po miselni izvedbi vzorno ter izrazno prožno delo je avtor za osvetljavo in za poglobitev pritegnil dragocena razmišljanja o spisih Platona, Montaignea, Fénelona, Chateaubrianda, Sainte-Beuvea in drugih.

Ako se obširneje bavim s Thibaudetovo knjigo, seveda ne nameravam dognanja, ki jih avtor izreka skoro z izključnim ozirom na francosko literaturo in francosko duševnost, enostavno prenesti na slovenska tla in v slovensko klimo. Thibaudet sam opozarja: *„Za vsako literaturo je treba znova zastaviti literarne probleme.“* Prenaglil bi se, kdor bi brez premisleka postavljaj paralele in analogije. Kljub temu nam delo odpira nove razglede in to je mnogo.

„Kritika, kakršno poznamo in izvajamo danes,“ pravi Thibaudet v predgovoru, *„je sad 19. stoletja. Pred 19. stoletjem so kritiki ... Toda ni kritike.“*